

7. Цалик С. Бабин Яр. Що і чому там відбувалось під час німецької окупації. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-58721962> (дата звернення 19.09.2022).
8. Червоненко В. Бабин Яр не один: 10 місць наймасовіших розстрілів євреїв України. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-54279487> (дата звернення 18.09.2022).
9. Шевцова С. Бабин Яр. Аномалія людяності або приречені на смерть. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3323847-babin-ar-anomalia-ludanosti-abo-priireceni-na-smert.html> (дата звернення 18.09.2022).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-265-7/09>

Митрофаненко Ю. С.,

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри теорії і методики середньої освіти

КЗ «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»

ГОЛОКОСТ ТА КАЛІ-ТРАШ НА КІРОВОГРАДЩИНІ: ДО ПИТАННЯ СТАТИСТИКИ ЖЕРТВ НАЦИСТСЬКИХ ГЕНОЦИДІВ

Публікація стосується статистики жертв Голокосту та аналізу епізоду Калі-Траш на Кіровоградщині. Її метою є обґрунтування реальної кількості жертв Голокосту в Кіровоградській області та аналіз трагедії ромів у Терновій Балці 1943 року; уточнення статистичних даних кількості жертв трагедії; введення до наукового обігу нових джерел з історії геноциду ромів; визначення перспективи майбутніх досліджень.

Методи. Автор застосовує методику компаративістики геноцидів: Голокост та Калі-Траш. Для аналізу досліджень, що стосуються подій Голокосту на теренах Кіровоградщини, застосовується метод критичного аналізу. Для підрахунку кількості жертв геноциду використується статистичний метод.

Результати. Встановлено, що на відміну від Голокосту, події Калі-Траш на Кіровоградщині були об'єктом уваги переважно краєзнавців, але недостатньо досліджені фаховими істориками. У монографії І. Щупака, А. Уманського та А. Круглова один з розділів якої стосується Голокосту на Кіровоградщині наводиться документ, у якому згадується про вбивство «*кiстьох асоціальных елементів (циган)*» [3, с. 129]. Серед матеріалів архіву Управління СБУ в Кіровоградській області є згадка

про знищення однієї тисячі ромів [1, арк. 135]. Ця цифра є занадто завищеною. В архіві Обласного управління СБУ Кіровоградської області вдалося знайти інформацію про Калі-Траш на Кіровоградщині в кримінально-слідчій справі Миколи Івановича Кухарського, причетного до розстрілів цивільного населення [1, спр. 14.451].

Поки єдиною працею, що стосується аналізу випадків Калі-Траш у Кіровоградській області, є дослідження Юрія Митрофаненка «Голокост на Кіровоградщині: історіографія та перспективи дослідження» [4, с. 60-67]. У цій статті автор вводить до наукового обігу документи, що стосуються трагедії ромів на Кіровоградщині в 1943 р. в урочищі Тернова Балка (Кіровоградська область, Компаніївський район). Це матеріали архівосховища Кіровоградського обласного управління СБУ. Опрацьовані документи дозволяють реконструювати цю трагедію. У селі Тернова Балка Компаніївського району німці ще в 1941 р. створили концентраційний табір юрисдикції СС та СД для знищення політичних ворогів рейху та «расово неповноцінних народів». У серпні 1943 р. до цього концтабору доправили ромів із села Аджамка Кіровоградської області. Приводом стало їх безпідставне обвинувачення в співпраці з партизанським загonom. По-перше, серед ромів були маленькі й грудні діти, які апріорі не могли бути підпільниками. По-друге, ніякого партизанського загону біля Аджамки не існувало [5]. Іншій групі ромів повідомили, що їх відправили на роботу до колгоспу. На території концентраційного табору їм відвели окремий барак у глиняному сараї.

Допитані у 60-і рр. очевидці згадували, що впізнали ромів за зовнішністю та одягом, бачили їхніх дітей, які гуляли на території концтабору. Деякі в'язні ділилися з дітлахами їжею. Хліб для ромських дітей збирали також окремі поліцаї. У концтаборі в Терновій Балці роми пробули декілька днів.

Серпневим ранком 1943 року (точну дату встановити не вдалося) їх під приводом роботи в полі вивели з табору за село в напрямку Будорацької Балки. В архівно-слідчих справах збереглася схема концентраційного табору «Тернова Балка», маршрут та місце розстрілу [1, спр. 14.451]. Ромів підвели до вже виритої ями. Свідки та учасники розстрілу згадували, що ті, усвідомивши факт розстрілу, здійняли крик та почали чинити опір карателям. У той день було розстріляно 39 ромів. Участь у розстрілах брали як есесівці, так і представники поліції. Після розстрілу вбитих засипали землею. Цю сцену бачили свідки, а факт розстрілу визнали його учасники [1, арк. 82].

Це вбивство було актом спланованого геноциду, який підтвердила комісія, що розслідувала злочини нацистів у Кіровоградській області. У висновках, які стосувалися злочинів окупантів на території Компаніївського

району Кіровоградської області, зазначалося, що якщо росіян та українців розстрілювали за допомогу партизанам, то ромів нацисти вбивали як «*противных вместе с евреями немцам национальностями*» [1, арк. 39]. Нині на місці розстрілу встановлено пам'ятник його жертвам.

Дискусійним залишається питання статистики жертв нацистського геноциду на Кіровоградщині. За даними окупаційної адміністрації Райхсокомісаріату «Україна» упродовж 1941–1942 рр. було вбито 9,7 тис. євреїв, а в 1943 р. не виявлено жодної жертви [2, с. 57]. Автори монографії «Голокост в Україні: «Райхсокомісаріат «Україна», Губернаторство «Трансністрія» встановили, що в період нацистської окупації на території Кіровоградської області упродовж 1941–1943 рр. було закатовано близько 12.000 євреїв, що становить 45% їх довоєнної кількості [3, с. 141]. «Музей єврейської історії» в Кропивницькому подає іншу цифру – 22. 745 [6, с. 64].

На думку автора, найбільш наближеною до реальної є цифра 12,5 тис. з колективної монографії А. Круглова, А. Уманського та І. Щупака. Чому? У статистиці окупантів, якою користувалися упорядники книги «Україна. Євреї в роки Другої світової війни», відсутня інформація про жертви серед єврейського населення Кіровоградщини в 1943 році, хоча вони мали місце. То ж під сумнів можна поставити їхні підрахунки по інших роках. Походження цифри 22. 745 жертв, яку використовує музей «Євреї Єлисаветграда» в Кропивницькому, подається без посилання на джерела та методологію підрахунку їхньої кількості, тому здається завищеною .

Незважаючи на наявність ґрунтовних праць, підготовлених істориками, які комплексно досліджують проблему Голокосту та книг краєзнавців, тема залишається перспективною для істориків. Державний архів Кіровоградської області та архів Обласного управління СБУ Кіровоградської області містять достатню кількість неопрацьованих або недостатньо опрацьованих документів, що сприяють підготовці праць з історії Голокосту на Кіровоградщині.

Подяки. Автор висловлює подяку Христині Пушкаренко та Марині Грач за допомогу у використанні матеріалів Архіву Управління СБУ в Кіровоградській області.

Список використаних джерел:

1. Архів тимчасового зберігання Управління СБУ в Кіровоградській області. Ф. 5, оп. 1, спр. 14. 451. Т. 17.
2. Даценко В. За те, що євреї... Трагедія Голокосту в межиріччі Південного-Буга та Дніпра (1941–1944). Кіровоград : ТОВ «Імекс-ЛТД», 2015. 178 с.

3. Круглов А., Уманский А., Щупак И. Холокост в Украине: Рейхскомиссариат «Украина», Губернаторство «Транснистрия». В 2 ч. Дніпро : Украинский институт изучения Холокоста «Ткума», ЧП «Лира-ЛТД», 2016. Ч. 1. 564 с.
4. Митрофаненко Ю. Голокост на Кіровоградщині: історіографія та перспективи дослідження. *Південний Архів. (історичні науки)*. № 37. С. 60–67. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2022-37-8>
5. Петренко І. Обком утік... (з історії організації «всенародної боротьби проти нацистів на Кіровоградщині в 1941–1943 рр. Кропивницький : ТОВ «Імекс-ЛТД», 2017. 524 с.
6. Янишевська Є. Катастрофа європейського єврейства (Холокост). Загальні дані. *Національні культури у процесі формування української нації* : збірник доповідей науково-практичної конференції. Кіровоград : ПП «Поліграф-Терція», 2006. 224 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-265-7/10>

Множинська Р. В.,

кандидат філософських наук, доцент,

кафедри філософії та культурології

факультету культурних та креативних індустрій

Київського національного університету технологій та дизайну

Гарасименко О. С.,

студентка

Київського національного університету технологій та дизайну

УКРАЇНА – ГОЛОВНЕ МІСЦЕ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ГЕНОЦИДУ НАЦИСТСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ ЩОДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЄВРЕЇВ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Коли Німеччина напала на СРСР у червні 1941 року, Українська РСР, включаючи щойно анексовані території Східної Галичини та Західної Волині, мала 2,3 мільйона євреїв. Двоє з трьох євреїв України – від 1,4 до 1,5 мільйона чоловіків, жінок і дітей – були вбиті за жадливих обставин протягом наступних вісімнадцяти місяців [1, с. 56].

Єврейські громади України були зосереджені в західній половині країни, особливо в Галичині та Волині, а також на Поділлі. Ось чому більшість українських євреїв не змогли втекти чи евакуюватися перед лицем швидкого наступу Німеччини до серпня 1941 року. Лише в